

Uttalelse om Forslag om endringer i ekteskapsloven mv.

Innledning

Det teologiske Menighetsfakultet (MF) har mottatt Barne- og likestillingsdepartementets Forslag om endringer i ekteskapsloven mv. til høring. Forslaget reiser spørsmål som har stor samfunnsmessig betydning og viktige etiske implikasjoner. MF har derfor en rekke kommentarer til forslaget. Vi vil særlig berøre følgende fire problemstillinger: 1. Hva er ekteskapet? 2. Hva innebærer overgangen fra partnerskapslov til felles ekteskapslov? 3. Hva betyr forslaget for barns rettigheter? 4. Hvilke samfunnsmessige konsekvenser kan forslaget føre til?

1) Ekteskapet

Spørsmålet om hva som er kjennetegnet for ekteskapet er grunnleggende når man foreslår å utvide ekteskapet til også å gjelde likekjønnede parforhold. Er fellestrekkene mellom likekjønnede og ulikekjønnede parforhold så store at det begge forhold inkluderes i ekteskapet, eller finnes det relevante forskjeller som tilsier et fortsatt skille mellom ekteskap og partnerskap? MF mener at det sistnevnte standpunktet bør legges til grunn, og uttalelsen vil gi argumenter for et slikt syn gjennom en kritisk gjennomgang av departementets høringsnotat.

Departementet bygger sin forståelse av ekteskapet på en utredning fra filosof Tove Pettersen med overskriften "Hva er et ekteskap?" (gjengitt i kap. 4.2). I tillegg gjengir høringsnotatet også en utredning fra teologen Erling J. Pettersen om teologiske/kirkelige vurderinger i tilknytning til Den norske kirkes forståelse av ekteskap og samliv (kap. 4.3). De to utredninger har ulik profil og peker i retning av ulike konklusjoner på spørsmålet om hvordan ekteskapet bør forstås.

Erling Pettersen presenterer en forståelse av ekteskapet som en "eksklusiv, livsvarig enhet mellom en mann og en kvinne", i tråd med den rådende oppfatningen i Den norske kirke og i mange andre kirkesamfunn. Den skapelsesteologiske rammen for ekteskapet i luthersk kontekst blir sammenfattet slik av Erling Pettersen (s.26):

"Ekteskapet tjener livets videreførelse gjennom forplantning og omsorgen for barn. I denne forstand har det også sitt grunnlag i hvordan mennesket er skapt som mann og kvinne. Ekteskapet har sin plass i Guds opprettholdelse og fornyelse av livet blant mennesker. Derfor er det allmenmenneskelig og ikke en spesielt kirkelig institusjon. Ekteskap som institusjon kan sees i forhold til Guds livgivende vilje for sitt skaperverk."

Denne argumentasjonen ligger på linje med den forståelse av ekteskapet som har kommet til uttrykk i tidligere uttalelser fra MF. Departementet har merket seg at kirken har vært "veldig samlet når det gjelder synet på ekteskapets egenart" (s.36), men hevder at ekteskapets stilling i samfunnet ikke vil bli svekket dersom likekjønnede par får et ekteskap som ramme, og at det ikke er grunnlag for å snakke om en "normopløsning". Til det vil vi bemerke at argumentasjonen for ekteskapets egenart ikke primært har tatt utgangspunkt i faren for

normopløsning, men i den argumentasjonen som er gjengitt ovenfor. Forståelsen av ekteskapet som en enhet av én mann og én kvinne har vært enerådende i vår kultur, og en endring av denne forståelsen innebærer et omfattende brudd med det tradisjonelle synet på ekteskapet som institusjon. Desto viktigere må det være å etterspørre hva som er argumentasjonen for å foreta et slikt brudd, og hva man eventuelt ivaretar bedre i forhold til nåværende ordning ved å akseptere en endring av denne typen.

Departementets vurderinger tar det for gitt at det er uproblematisk å utvide ekteskapsdefinisjonen til å gjelde likekjønnsrelasjoner. Det gjøres med henvisning til Tove Pettersens utredning, som konkluderer med at en endring av ekteskapsloven til også å gjelde likekjønnspar, kan løsrive ekteskapsinstitusjonen fra ”det heterofile monopolet på ekteskapet” (s.25). Departementet trekker spesielt fram Tove Pettersens argument om at en utvidelse av ekteskapsloven ”kan bidra til å fremme forståelsen for at likhetene mellom ulike- og likekjønnsrelasjoner er mer fremtredende enn forskjellene, og således bidra både til økt toleranse og til å motvirke diskriminering av lesbiske og homofile” (s.36). Det ser dermed ut til at departementet – uten å gå inn i selve argumentasjonen – tar utgangspunkt i en forståelse av ekteskapet som bryter radikalt med den forståelse som hittil har preget samfunnsliv og lovgivning, ut fra et ønske om å fremme likestilling og unngå diskriminering av lesbiske og homofile.

Her burde departementet ha drøftet alternative strategier for å ivareta denne målsettingen, ved å bruke andre virkemidler enn innlemmelse av likekjønnede forhold i ekteskapet. Det er også grunn til å merke seg at mange homofile og lesbiske har vært skeptiske til en slik innlemmelse, riktignok ut fra en generell skepsis mot ekteskapet som institusjon. I boken *Just Good Friends: Towards a Lesbian and Gay Theology of Relationships* (London 1994, s.117), uttaler Elizabeth Smart at hun fortsatt har til gode å finne lesbisk kvinne som ønsker å definere sitt forhold i rammen av ekteskapet, og at det vil være et taktisk og eksistensielt feilgrep av lesbiske og homofile å gjøre ekteskapet til modell for sine forhold. I stedet anbefaler hun vennskap og partnerskap som en mer løfterik modell. Departementets ensidige konsentrasjon om likestilling og diskriminering fanger ikke opp nyansene i diskusjonen, og drøfter ikke om det finnes andre måter å sikre homofiles og lesbiskes rettigheter på. Det anser vi som en grunnleggende svakhet ved departementets vurderinger..

Departementets vurderinger og forslag gjenspeiler heller ikke nyansene i Tove Pettersens utredning. Selv om hun kommer til den nevnte konklusjon, drøfter hun underveis argumenter både for og mot en utvidelse av ekteskapsforståelsen. For eksempel peker hun på begrensningene i en kontraktsorientert forståelse av ekteskapet. En slik forståelse har vært sentral hos dem som kritiserer gjeldende ekteskapslov som diskriminerende. Tove Pettersen peker på at en individbasert forståelse av ekteskapet som frivillig kontraktsinngåelse mellom rasjonelle individer forutsetter at de berørte partene kan artikulere seg og forhandle om egne interesser, og at de er like med hensyn til rasjonalitet, makt og ressurser. Men slik er det ikke alltid, hevder hun:

”Det kan argumenteres for at barns interesser ikke blir tilstrekkelig ivaretatt gjennom et kontraktsorientert perspektiv på ekteskapet som forutsetter evnen og muligheten til å hevde egne interesser. ... Videre ivaretar heller ikke den rettighetsfokuserete kontraktstilnærmingen oppfatningen om at ekteskapet er en relasjon som er mer enn summen av enkeltindividenes interesser. Slik er det fordi denne, relativt vanlige, kontraktsorienterte tilnærmingen ikke får frem for eksempel de omsorgsetiske, relasjonelle og tradisjonsbærende aspekter ved ekteskapet” (s.24).

Slike nyanser blir borte i departementets vurderinger, som synes å ta ensidig utgangspunkt i den individualistiske, kontraktsbaserte oppfatningen som Tove Pettersen her kritiserer, og etter alt å dømme vil avvise ut fra sitt grunnleggende filosofiske ståsted. MF vil peke på at spørsmålet om hva et ekteskap er, bør avgjøres ut fra flere momenter i tillegg til hva som er hensiktsmessig for å styrke en bestemt gruppes stilling i samfunnet, blant annet hensynet til ekteskapet som en tradisjonsbærende institusjon i samfunnet.

Sentralt i Tove Pettersens utredning står spørsmålet om det er en nødvendig betingelse for ekteskapet at det dreier seg om en relasjon mellom en mann og en kvinne. Hun går ikke inn på en religiøs argumentasjon for dette (i motsetning til Erling Pettersen), men konsentrerer seg om de "biologiske" og "semantiske" argumentene.

Tove Pettersen avviser det "biologiske" argumentet ("reproduksjonsargumentet") med at det er vanskelig å bruke det konsekvent. Det finnes mange barnløse heterofile ekteskap, og moderne reproduksjonsteknologi har gjort det mulig å få en biologisk tilknytning til barn også i lesbiske og homofile forhold. Dette er selvsagt riktig, men likevel vil vi hevde at det i utgangspunktet er en grunnleggende forskjell mellom en relasjon mellom en mann og en kvinne og en relasjon mellom to personer av samme kjønn når det gjelder muligheten til å få barn. Dette henger sammen med at seksualitetens funksjon med tanke på reproduksjon er grunnleggende annerledes i et forhold mellom personer av ulikt kjønn enn i et likekjønnet forhold. I det seksuelle møtet mellom en mann og en kvinne ligger normalt muligheten for at et barn kan bli til. At noen par av forskjellige årsaker ikke kan eller vil få barn, endrer ikke den prinsipielle forskjellen i forhold til likekjønnede par. Barnløshet opphever ikke ekteskapet, og reproduksjonen er ingen nødvendig betingelse for at et forhold mellom en mann og en kvinne kan kalles et ekteskap. Men ekteskapet, slik det har vært forstått i vår kultur, har en grunnleggende reproduktiv funksjon som innebærer at det er vanskelig å tenke seg en full likestilling mellom likekjønnede og ulikekjønnede par.

Den andre hovedinnvendingen mot en utvidelse av ekteskapsdefinisjonen som drøftes – og avvises – er det "semantiske" argumentet som hevder at ekteskapet per definisjon er mellom mann og kvinne, og at det dette bygger på tradisjon og sedvane. En semantisk påpekning kan ikke være et etisk argument, verken for eller mot noe. Men Tove Pettersen har naturligvis rett i at språkbruk ikke er statisk, og at det skjer stadige endringer og glidninger i betydningen av bestemte ord. Dette fører likevel ikke til at vi er nødt til å inkludere en annen type relasjon enn den tradisjonelle i ekteskapsbegrepet. Her dreier det seg ikke bare om semantikk, men om hvordan samfunnet bør stille seg til innholdet i institusjoner som blir sett på som hevdvunne og grunnleggende i samfunnet.

Tove Pettersen argumenterer for at ekteskapet i dag bør forstås ut fra spenningen mellom frihet og rettigheter på den ene siden, fellesskap og forpliktelser på den andre, og at ekteskapet er en institusjon som "balanserer mellom tradisjonsbevaring og tilpasning" (s.25). Det er et synspunkt vi deler. Likevel vil vi hevde at man ikke bør utvide ekteskapsdefinisjonen på den måten som her foreslås. Det er selvsagt riktig at forhold mellom personer av samme kjønn er bærer av mange av de samme verdier som vi finner i ekteskap mellom mann og kvinne, verdier som fellesskap, trofasthet, omsorg og gjensidige forpliktelser, men slike verdier vil naturligvis også prege forhold inngått under partnerskapsloven. Det er viktig både å se likhetene og forskjellene mellom ulikekjønnede og likekjønnede forhold. Det taler for at vår lovgivning fortsatt reserverer betegnelsen "ekteskap" for relasjoner mellom en mann og en kvinne.

2) Partnerskapslov og ny lov

Partnerskapsloven fra 1993 tydeliggjør at det både er likhetstrekk og forskjeller mellom ekteskap og homofile partnerskap. Det kan gis argumenter for at partnerskapsloven gir et tilstrekkelig juridisk vern for lesbiske og homofile som ønsker en stabil ramme for sitt forhold. Tallmessig inngås det langt færre partnerskap enn ekteskap, men for den aktuelle gruppen har loven gitt støtte og nødvendig samfunnsmessig regulering av forholdet, og mange vil mene også en tilstrekkelig form for aksept.

Når departementet likevel foreslår å oppheve partnerskapsloven til fordel for en felles ekteskapslov, har det primært sammenheng med at man ønsker full likestilling på alle områder, også i forhold til adopsjon, assistert befruktning og kirkelig medvirkning ved inngåelse. Dette er spørsmål som har vært omstridt i debatten, både i Norge og internasjonalt. Dersom en felles ekteskapslov innføres nå, vil vi miste muligheten for å få en bredere utredning og debatt om de kontroversielle spørsmålene vi her står overfor. Vi vil mene at det fremdeles er behov for en bredere utredning av denne typen, før man vedtar et lovforslag som det fremlagte.

Spørsmålet om kirkens medvirkning ved vigsel av likekjønnede par reiser mange spørsmål som det er vanskelig for Den norske kirke å komme fram til samlende løsninger på, jfr. debatten i Den norske kirke etter Lærenemndas uttalelse i 2006. Dette er et spørsmål som kirken må ta stilling til uten å bli utsatt for tvang eller utilbørlig press. Det er grunn til å understreke at departementets forslag ikke innebærer *vigselsplikt*, men *vigselsrett* for kirken (s.44). Men en ny felles lov kan virke som et kraftig signal til kirken om å endre sin praksis på dette området. Forslaget om å åpne for slik vigsel innenfor Den norske og andre tros- og livssynssamfunn kan tolkes som et innspill i den pågående debatten. MF advarer mot en utvikling der prester og andre som utfører vigsel i rammen av et kirkesamfunn utsettes for et press om å opptre ”politisk korrekt”. En eventuell reservasjonsrett i dette spørsmål kan lett bli opplevd som illusorisk dersom loven først foreligger.

3) Felles ekteskapslov og barn

Det finnes grunner for å hevde at spørsmålet om lesbiske og homofiles rett til adopsjon og assistert befruktning bør diskuteres som selvstendige temaer. Her er det snakk om kompliserte spørsmål som ikke kan løses bare ved at partnerskapsloven oppheves til fordel for en felles ekteskapslov. Vi anbefaler at debatten om disse spørsmålene tas for seg og ikke avskjæres gjennom en forhastet innføring av felles ekteskapslov. I denne debatten bør det være rom for å hevde at en saklig begrunnet forskjellsbehandling på grunn av relevante forskjeller kan være mulig.

Høringsnotatet drøfter spørsmålet om barnets beste blir ivaretatt ved en felles ekteskapslov som gir adgang til adopsjon og assistert befruktning også for likekjønnede par. Departementet synes å ta for gitt at dette vil være tilfelle, men argumentasjonen bygger her på et spinkelt grunnlag. Delutredningen om barn som vokser opp i likekjønnede parforhold baserer seg på et nokså begrenset utvalg av forskningsbidrag, med vekt på noen hovedfagsoppgaver med intervjuer av barn som har vokst opp med lesbiske mødre. Mer omfattende kvantitativ forskning og studier som har et lengre tidsperspektiv, trekkes i liten grad inn. Dette underbygger vår påstand om at spørsmålet om barns situasjon i likekjønnede forhold burde være gjenstand for en langt mer omfattende debatt, bygget på et bredere empirisk materiale.

Internasjonalt er bildet av forskningen atskillig mer nyansert enn det som kommer fram i den norske delutredningen.

Delutredningen er også preget av en lite kritisk holdning i forhold til de synspunkter som fremmes. Mens forskning som problematiserer barns oppvekst hos likekjønnede blir utsatt for kritikk – tilsynelatende av vitenskapelige årsaker (s.8f), er det lite vilje til kritisk vurdering og avdekking av ideologiske agendaer i forhold til forskning som er positiv til barns oppvekst i slike forhold. Det er ingen grunn til å betvile at lesbiske og homofile kan være like gode omsorgspersoner som heterofile, men i dette spørsmålet kan bør man trekke inn flere faktorer enn foreldrenes eller omsorgspersonenes personlige kvaliteter. Også de institusjonelle rammebetingelser er viktige, og vi mener at det fortsatt er grunn til å anta at det er best for barn å vokse opp både med en mor og en far. Noen få intervjuundersøkelser bygget på et smalt utvalg gir ikke nok grunnlag for å endre denne antagelsen. Et større kulturenanalytisk perspektiv som tar hensyn til hvordan sosialisering skjer, kan føre til en annen konklusjon enn den som danner grunnlaget for departementets forslag.

4) Konsekvenser for samfunnet

MF savner en mer dyptgripende refleksjon over hvilke langsiktige endringer en felles ekteskapslov kan tenkes å ha. Høringsnotatet henviser til at ekteskapsinstitusjonen stadig er i utvikling, og til at enkelte andre land har innført – eller vurderer å innføre – lignende lover. Men det er vanskelig å si noe eksakt om hvordan en ny ekteskapsforståelse vil prege oppfatningen av samliv og seksualitet.

På den ene side handler en felles lov om å inkludere relativt få partnerskap i ekteskapsloven. Det kan tale for ikke å legge overdreven vekt på konsekvensene av forslaget. På den annen side har departementet ikke reflektert over hvilke samfunnsendringer som kan bli resultatet av en slik dyptgripende endring i forståelsen av ekteskapet. Dette spørsmålet burde i det minste ha vært gjort til gjenstand for utredninger fra samfunnsmessig og sosialpsykologisk perspektiv. Det er grunn til å merke seg at en statlig oppnevnt fransk komité har konkludert med at en kjønnsnøytral lov ikke bør innføres i Frankrike på grunn av hensynet til barns rettigheter og usikkerhetene om konsekvensene for barn.

Det er generelt sett oppsiktsvekkende at det foreslås en lov som bryter med en lang og entydig tradisjon i vårt samfunn uten en bred utredning i forkant. Det gir grunn til å ønske at man kunne gi rom for en bredere, men også mer tidkrevende refleksjon om de vanskelige spørsmålene som her er berørt.

Konklusjon

MF mener at Forslag om endringer i ekteskapsloven mv. er mangelfullt utredet, bygger på en ensidig fremstilling av synspunktene i debatten, og har en lite problematiserende forståelse av de vanskelige spørsmål som er knyttet til forslaget. Vi anbefaler derfor at forslaget om en felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par trekkes, da vi mener at det er i strid med ekteskapets egenart som samlivsform. Partnerskapsloven gir etter vår oppfatning et tilstrekkelig juridisk vern for likekjønnede par, og spørsmålene om adgang til adopsjon og assistert befruktning og om kirkenes holdning og praksis bør drøftes uavhengig av spørsmålet om en felles ekteskapslov.